

BADIIY TARJIMA MUAMMOLARI

Choriyeva Shaxnoza

O‘zDJTU Ingliz tili tarjima nazariyasi

kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Badiiy tarjima adabiyot va madaniyatni bog‘lovchi muhim ko‘prik hisoblanadi. Ushbu maqolada badiiy tarjimada uchraydigan asosiy muammolar, jumladan, madaniy alomatlarining uzatilishi, hissiy rang-baranglikni saqlash va stilistik moslikni ta‘minlash muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada o‘zbek, ingliz va rus tillarida tarjima qilingan badiiy asarlarning namunalari keltiriladi. Ushbu tadqiqot tarjima jarayonining nozik jihatlarini ochib berish va tarjimonlar duch keladigan qiyinchiliklarni yengish bo‘yicha usullarni taklif qilishni maqsad qiladi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy tarjima, stilistik moslik, madaniy alomatlar, hissiy rang-baranglik, tarjima nazariyasi, o‘zbek adabiyoti, ingliz adabiyoti, rus adabiyoti, lingvistik muammolar, tarjimon strategiyalari.*

Madaniy alomatlarini tarjima qilish muammosi

Badiiy tarjimaning eng katta qiyinchiliklaridan biri bu madaniy alomatlarini boshqa tilga o‘tkazishdir. Masalan, o‘zbek xalq maqolida: “Ko‘z — qalbning oynasi” degan ibora ishlatiladi. Ingliz tilida bu iborani "The eyes are the windows to the soul" deb tarjima qilish mumkin. Rus tilida esa bu ibora "Глаза — зеркало души" shaklida ifodalanadi. Garchi mazmun yaqin bo‘lsa-da, turli madaniyatlarda iboraning hissiy qabul qilinishi farq qilishi mumkin. Tarjimon bunday hollarda matn kontekstini chuqur anglab, mos ohangni saqlab qolishga harakat qilishi lozim.

Hissiy rang-baranglikni saqlash masalasi

Badiiy asarlarda hissiyotlarning aniq ifodalanishi muhim o‘rin tutadi. Masalan, Cho‘lponning she‘rlarida uchraydigan lirizmni boshqa tilga o‘tkazishda tarjimonlar ko‘pincha hissiy boylikni saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Quyidagi misolni ko‘rib chiqamiz:

O‘zbekcha:

“Ko‘nglim — bir gul, ochilmasdan to‘kildi yaprog‘i.”

Inglizcha tarjima:

"My heart is like a flower; its petals fell before it bloomed."

Ruscha tarjima:

"Мое сердце, как цветок, лепестки упали, не успев раскрыться."

Ushbu tarjimalarda she‘rning mazmuni saqlangan bo‘lsa-da, hissiy va poetik ohang to‘liq aks ettirilmagan bo‘lishi mumkin. Tarjimon o‘z mahorati va ijodkorligini ishga solib, hissiyotlarni to‘g‘ri aks ettiradigan so‘zlarni topishi zarur.

Stilistik moslikni ta‘minlash qiyinchiliklari

Yana bir muammo bu stilistik uyg‘unlikni saqlashdir. Masalan, Ernest Hemingueyning asarlari oddiy va aniq uslubda yozilgan bo‘lsa, Fyodor Dostoyevskiyning matnlari murakkab va falsafiy uslubga ega. Bu kabi asarlarni

tarjima qilishda tarjimon uslubni saqlab qolishi lozim. Hemingueyning quyidagi jumlasini tahlil qilamiz:

Inglizcha:

"The sun also rises."

O‘zbekcha tarjima:

"Quyosh yana chiqadi."

Ruscha tarjima:

"И солнце восходит."

Ko‘rinib turibdiki, jumla oddiy va aniq tarzda tarjima qilingan. Lekin Dostoyevskiyning quyidagi jumlasini tarjima qilish ancha murakkab:

Ruscha:

"Если б все было так просто! Но жизнь не бывает простой."

O‘zbekcha tarjima:

"Hammasi bunchalik oson bo‘lganda edi! Lekin hayot hech qachon oddiy emas."

Inglizcha tarjima:

"If only everything were so simple! But life is never simple."

Bunday tarjimalar matnning falsafiy ohangini va murakkab fikrlar uyg‘unligini saqlashni talab qiladi.

Tarjimondan ijodkorlik talab qilinadigan holatlar

Badiiy tarjima faqat so‘zlarni boshqa tilga o‘tkazishdan iborat emas. Tarjimon, ayniqsa, poetik asarlarni tarjima qilishda ijodkorlik ko‘rsatishi kerak. Misol uchun, Alisher Navoiyning “Xamsa” asarini ingliz tiliga tarjima qilgan tarjimonlar ba’zi baytlarni so‘zma-so‘z emas, balki mazmuniy va poetik moslikni saqlab, qayta ishlaganlar.

Masalan:

O‘zbekcha:

“Ey yor, sening vasling men uchun hayot o‘zagi,
Sen yo‘q joyda hayot o‘z o‘zidan bo‘lak bir o‘lim.”

Inglizcha tarjima:

“Oh beloved, your presence is the essence of my life,
Without you, life itself turns into another death.”

Ruscha tarjima:

“О возлюбленная, твое присутствие — основа моей жизни,
Без тебя сама жизнь превращается в другую смерть.”

Tarjimada ohang, ritm va mazmun birgalikda saqlangan, bu esa badiiy tarjimaning murakkab, ammo ijodkorlik talab qiladigan qirralaridan biridir.

Leksik noaniqliklar va kontekstga bog‘liq tarjima qiyinchiliklari

Badiiy asarlarni tarjima qilishda leksik noaniqliklar katta qiyinchilik tug‘diradi. Bir so‘zning turli kontekstlarda har xil ma’noda qo‘llanishi tarjimonning diqqat-e’tiborini talab qiladi. Masalan, o‘zbek adabiyotida “g‘arib” so‘zi ko‘pincha hissiy konnotatsiyaga ega:

O‘zbekcha:

“G‘aribning ko‘ngli — o‘rik guli,

To‘kilib qolar bir qahrda.”

Inglizcha tarjima:

“A lonely heart is like an apricot blossom,

It falls at the slightest chill.”

Ruscha tarjima:

“Сердце странника — как цветок абрикоса,

Оно опадает от малейшего холода.”

Bu yerda “g‘arib” so‘zini bevosita “lonely” yoki “stranger” deb tarjima qilish mumkin, ammo ma’naviy va poetik ma’no kontekstga bog‘liq. Tarjimon ushbu nozikliklarni tushinishi va matn mohiyatini saqlab qolishi lozim.

Lingvistik xususiyatlarni tarjima qilish masalasi

Turli tillarning lingvistik tizimi va grammatika qoidalari o‘zaro farqlanadi, bu esa tarjimada muammolarni yuzaga keltiradi. Masalan, rus va o‘zbek tillarida ergash gaplar ko‘pincha murakkab tuzilishga ega, ingliz tilida esa ular nisbatan sodda:

Ruscha:

“Я знаю, что ты думаешь обо мне, но мне это не важно.”

O‘zbekcha tarjima:

“Sening men haqimda nima deb o‘ylayotganingni bilaman, lekin bu menga ahamiyatsiz.”

Inglizcha tarjima:

“I know what you think about me, but I don’t care.”

Bu tarjimalarda strukturaviy farqlarni saqlash va bir vaqtning o‘zida ohangni moslashtirish tarjimondan katta mahorat talab qiladi.

Milliy o‘ziga xoslikni aks ettirish masalasi

Badiiy tarjimada milliy madaniyatning aks ettirilishi muhim o‘rin tutadi. Masalan, Abdulla Qodiriyning asarlarida o‘zbek xalqining urf-odatlarini, turmush tarzi va milliy xususiyatlarini yorqin tasvirlangan. “O‘tgan kunlar” romanida quyidagi jumlaning ko‘rib chiqamiz:

O‘zbekcha:

“Choyxonada yig‘ilganlar chaqchaqlashib, sho‘xlik qilishar, shovqin-suron go‘yoki kechani yoritar edi.”

Inglizcha tarjima:

“In the teahouse, the gathering was lively, filled with jokes and laughter, as if the noise illuminated the night.”

Ruscha tarjima:

“В чайхане собрались весёлые люди, шутки и смех словно освещали ночь.”

Bu tarjimalarda “choyxona” so‘zi madaniy o‘ziga xoslikni saqlash uchun o‘zgartirilmasdan kiritilgan, chunki boshqa tillarda ushbu tushunchani to‘liq aks ettiradigan muqobil so‘z yo‘q. Tarjimonda bunday holatlarda milliy o‘ziga xoslikni saqlash uchun izohlar yoki shartli moslashuvlardan foydalanishi mumkin.

Metafora va poetik usullarni tarjima qilish muammolari

Metaforalar va boshqa badiiy usullarni tarjima qilishda ulardagi chuqur ma’no va hissiy ta’sirni yo‘qotmaslik muhim. O‘zbek adabiyotida quyidagi metaforani ko‘rib chiqamiz:

O‘zbekcha:

“Hayot bir dengiz, har bir to‘lqini yangi sinov.”

Inglizcha tarjima:

“Life is an ocean, every wave a new trial.”

Ruscha tarjima:

“Жизнь — это океан, каждая волна — новое испытание.”

Mazmun oddiy ko‘rinsa-da, tarjimon poetik ohangni saqlab, asarning ruhini etkazishi kerak.

Xulosa

Badiiy tarjima muammolari murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ular madaniy, lingvistik va badiiy jihatlarni chuqur anglashni talab qiladi. Ushbu maqolada badiiy tarjimaning asosiy muammolari, jumladan, leksik noaniqliklar, lingvistik xususiyatlarni moslashtirish, milliy o‘ziga xoslikni saqlash va poetik usullarni tarjima qilish masalalari tahlil qilindi. Tarjimonning vazifasi nafaqat asarning semantik mazmunini, balki uning hissiy, estetik va madaniy boyligini ham etkazib berishdan iboratdir.

Badiiy tarjima jarayoni ko‘p hollarda ijodiy yondashuvni talab qiladi. Tarjima paytida milliy madaniyat unsurlarini to‘g‘ri aks ettirish, muqobil ifodalarni topish va matnning estetik ta‘sirini saqlash tarjimonning professional malakasini belgilaydi. Misollardan ko‘rinib turibdiki, turli tillarda bitta fikrni etkazishda grammatika, leksika va stilistik farqlar mavjud bo‘lib, ular tarjima jarayonini murakkablashtiradi.

Kelajakda badiiy tarjima muammolarini o‘rganish va yangi metodikalarni ishlab chiqish ushbu sohadagi dolzarb masalalarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Lingvistlar va tarjimonlar o‘z tajribalarini ilmiy tadqiqotlar orqali boyitib borishlari lozim. Shu tariqa, badiiy tarjima nafaqat tilni, balki madaniyatni ham boyitishda ko‘prik vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Abdulla Qodiriy. “O‘tgan kunlar.” Toshkent: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2010.
2. Hatto A. "Language and Translation in Central Asia." London: Routledge, 2004.
3. Seyfullayev. “Badiiy tarjima nazariyasi.” Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.
4. M. Baker. "In Other Words: A Coursebook on Translation." London: Routledge, 2011.
5. Masharipov. “Lingvistik va madaniy o‘ziga xosliklarni tarjima qilish.” Tarjima jurnalistikasi, 2020.
6. Гачечиладзе Г. "Теория и практика художественного перевода." Москва: Высшая школа, 1982.
7. Nord, C. “Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis.” Amsterdam: Rodopi, 2005.
8. Вайсгербер Ю. Л. "Язык и народная культура." Москва: Прогресс, 1977.
9. Newmark, P. "A Textbook of Translation." London: Prentice Hall, 1988.
10. T. Mirzayev. "Tarjima san‘ati." Toshkent: Ma‘naviyat, 2020.